

Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο

Τόμ. 2, Αρ. 1 (2006)

Τεύχος 2

παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο
διεθνής περιοδική έκδοση παιδαγωγικών προβληματισμών

Τεύχος 2, Νοε 2006

Από τη διδακτική έρευνα στη διδακτική πράξη:
προσπάθεια για γεφύρωση του χάσματος

Δημήτρης Μαυροσκούφης

doi: [10.12681/revmata.30944](https://doi.org/10.12681/revmata.30944)

Copyright © 2022, Δημήτρης Μαυροσκούφης

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4/#).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαυροσκούφης Δ. (2022). Από τη διδακτική έρευνα στη διδακτική πράξη: προσπάθεια για γεφύρωση του χάσματος. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, 2(1), 19–29. <https://doi.org/10.12681/revmata.30944>

Από τη διδακτική έρευνα στη διδακτική πράξη: προσπάθεια για γεφύρωση του χάσματος

Δημήτρης Κ. Μαυροσκούφης *

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
dmavrosk@edlit.auth.gr

Είναι γνωστό πλέον και στη χώρα μας ότι τα τελευταία χρόνια τείνει, κυρίως κάτω από την επιρροή διεθνών οργανισμών, να διαμορφωθεί ένα εκσυγχρονισμένο πλαίσιο για τη διδασκαλία της Ιστορίας, τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Μάλιστα, το πλαίσιο αυτό αποτελεί καταρχήν και το γνώμονα με βάση τον οποίο αφενός επιλέγονται, διατάσσονται και διαρθρώνονται τα περιεχόμενα του μαθήματος, και αφετέρου καθορίζονται οι στρατηγικές διδασκαλίας και μάθησης στις επιχειρούμενες από διάφορες χώρες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις (Μαυροσκούφης 2005). Οι παράμετροι του εν λόγω πλαισίου αναφέρονται (Κόκκινος 1998α & 2002, Slater 1995, Stradling 2001):

- στην επιλογή ευρέως φάσματος περιεχομένων (π.χ. πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική ιστορία, ιστορία της καθημερινής ζωής κ.λπ.),
- στην ανάγκη για πολυπρισματικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις, καθώς και για ερμηνευτικό πλουραλισμό,
- στην προτίμηση σε ενεργητικές στρατηγικές διδασκαλίας και μάθησης, που θα είναι σε θέση να προωθήσουν την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης¹.

Στη διαμόρφωση των σύγχρονων τάσεων για τη διδασκαλία της Ιστορίας σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν βέβαια η σχετική διεθνής εμπειρία και τα πορίσματα της διδακτικής έρευνας. Η πρώτη υποδεικνύει ότι:

- η διδασκαλία είναι σκόπιμο να προσανατολίζεται στην κριτική σκέψη από μικρή ηλικία (von Borries 1994 & 2000, Cooper 1995, Lee – Ashby – Dickinson 1996),
- οι καινοτόμες στρατηγικές διδασκαλίας είναι απαραίτητο να έχουν πολιτική και κοινωνική υποστήριξη (Slater 1989),
- τα συγκεντρωτικά αναλυτικά προγράμματα και οι εξωτερικές εξετάσεις επιβάλλουν σοβαρούς περιορισμούς στις καινοτομίες (Haydn et al. 1997, Leeuw-Roord 2001, von Borries 2000, Yarema 2002),
- οι βασικές σπουδές, η παιδαγωγική κατάρτιση και η πρακτική άσκηση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν Ιστορία αποτελούν καταλυτικούς παράγοντες για την αναμόρφωση του μαθήματος (Baker et al. 2003, Bender 2004, Leeuw-Roord 1997/98 & 2001, Lorentzen 1999, Ravitch 2000, Slater 1995, Wineburg 2001 & 2004, Yarema 2002),
- για την ανατροπή της αρνητικής διδακτικής παράδοσης και τη ριζική ανανέωση των διδακτικών πρακτικών απαιτούνται στρατηγικός σχεδιασμός και συντονισμένη δράση (von Borries 2000, Yarema 2002).

Από την πλευρά της, η διδακτική έρευνα ανασύρει στην επιφάνεια τα δυνατά και τα αδύνατα στοιχεία της διδασκαλίας, τα οποία κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια οφείλει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη της. Ανάμεσα σ' αυτά ιδιαίτερη σημασία έχουν (Carretero et al. 1994, Claxton

---

* Ο Δ. Κ. Μαυροσκούφης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Φ.Π.Ψ. του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και διδάσκει Διδακτική Μεθοδολογία.

1993, Gibb 2002, Husbands 2004, Κόκκινος 2002, Κουρτζιαντάκης 2001, Μαυροσκούφης 2005, Νάκου 2000, Shemilt 1987):

- οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές σχετικά με την κατανόηση των ιστορικών εννοιών και τη χρήση των πηγών,
- η σημασία της γλωσσικής καλλιέργειας των μαθητών στην ανάπτυξη των απαραίτητων δεξιοτήτων,
- οι προβληματικοί τρόποι με τους οποίους οι μαθητές αντιλαμβάνονται την αιτιότητα,
- οι ανιστορικοί τρόποι σκέψης τους πάνω στο παρελθόν,
- η αρνητική επίδραση των μικροθεωριών, των οποίων φορείς είναι οι μαθητές ήδη από την ηλικία των δώδεκα περίπου ετών,
- οι εκτιμήσεις των μαθητών για τα διδακτικά εγχειρίδια,
- η συμβολή των πηγών στην καλλιέργεια της κριτικής ικανότητας,
- η θετική επίδραση που έχει για τις ικανότητες και τις δεξιότητες των μαθητών η συστηματική εξάσκησή τους στην κριτική προσέγγιση και χρήση των πηγών,
- η θετική επίδραση της μουσειακής αγωγής και της διδακτικής αξιοποίησης των καταλοίπων του υλικού πολιτισμού στην ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης,
- η συμβολή των ενεργητικών στρατηγικών διδασκαλίας και μάθησης,
- η προηγούμενη γνώση, οι εμπειρίες, οι ιδέες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών,
- η σημασία της ηλικίας, του φύλου, του κοινωνικού και του πολιτισμικού περιβάλλοντος,
- η εκπαίδευση και η γενικότερη συγκρότηση των εκπαιδευτικών.

Τα προβλήματα που ταλανίζουν το μάθημα της Ιστορίας και δείχνουν μάλιστα να είναι αρκετά επίμονα έχουν να κάνουν κυρίως με (Bain 2000, von Borries 2000, Frenco 1999, Grech 1999 & 2000, Κόκκινος 2002, Κόκκινος – Μπήτρου 2002, Lowenthal 2000, Phillips 2003, Slater 1995):

- το φόβο ορισμένων κυβερνήσεων να προχωρήσουν στη ριζική αναμόρφωση του μαθήματος και να παραχωρήσουν αυξημένη αυτονομία στα σχολεία και τους εκπαιδευτικούς,
- την προέλευση των εξωσχολικών ιστορικών γνώσεων των μαθητών,
- τις μεταμοντέρνες θεωρήσεις και τον παροντισμό,
- τις ιδεολογικές καταχρήσεις της Ιστορίας,
- την αγνόηση των ενδιαφερόντων των μαθητών,
- την απουσία νοήματος από τη σχολική ιστορική γνώση,
- την έλλειψη υποστηρικτικού μαθησιακού περιβάλλοντος,
- τα δεσμευτικά αναλυτικά προγράμματα,
- την κυριαρχία της διδακτικής παράδοσης,
- την ελλιπή εκπαίδευση των εκπαιδευτικών που διδάσκουν Ιστορία,
- την ανεπαρκή γλωσσική καλλιέργεια των μαθητών,
- τη γενικότερη απαξίωση των κοινωνικών επιστημών.

Στην Ελλάδα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το μάθημα της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι ακόμη περισσότερα και συνθετότερα για πολλούς λόγους (Μαυροσκούφης 1997 α και β, 2000 και 2005). Από το πλήθος των σχετικών προβλημάτων απομονώνονται εδώ δύο: η νηπιώδης κατάσταση στην οποία βρίσκεται η διδακτική έρευνα στον τομέα του μαθήματος της Ιστορίας και η ανεπαρκής εξάσκηση των φοιτητών που αργότερα, ως εκπαιδευτικοί, θα διδάξουν Ιστορία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Ως προς τη διδακτική έρευνα πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή ξεκίνησε στη χώρα μας αργά (Κάβουρα 2000, Κόκκινος 1998β). Η πρώτη συστηματική έρευνα σε σχέση με τη διδασκαλία

της Ιστορίας έγινε μεταξύ 1980 και 1985 από ομάδα υπό τη διεύθυνση του Π. Ξωχέλλη, ομότιμου καθηγητή σήμερα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Η έρευνα αυτή, που στόχευε στην απογραφή της κατάστασης σχετικά με τη μεθόδευση της διδασκαλίας στο μάθημα της Ιστορίας και στην ανίχνευση πιθανών διαφορών μεταξύ του Γυμνασίου και του Λυκείου, κατέδειξε σε γενικές γραμμές ότι (Ξωχέλλης 1987):

- ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός της διδασκαλίας είναι παντελώς ανύπαρκτος,
- κυριαρχούν στη διδασκαλία η μετωπική οργάνωση και η παραδοσιακή πορεία,
- οι συνθήστερες μορφές διδασκαλίας στηρίζονται κυρίως στην αφήγηση του καθημερινού μαθήματος από τον εκπαιδευτικό και τους μαθητές, καθώς και στις ερωταποκρίσεις,
- ως σημαντικότεροι σκοποί διδασκαλίας του μαθήματος θεωρούνται κατά σειρά οι γενικοί-οικουμενικοί, οι εθνοκεντρικοί και οι φορμαλιστικοί,
- οι διδάσκοντες, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, εκτιμούν ότι τα διδακτικά εγχειρίδια δεν είναι ικανοποιητικά, ενώ σχεδόν όλοι, ιδιαίτερα στο Λύκειο, χρησιμοποιούν βοηθήματα,
- σπάνια χρησιμοποιούν εποπτικά μέσα, περιοριζόμενοι κυρίως στους χάρτες,
- θεωρούν ως αρνητικούς παράγοντες για τη διδακτική διαδικασία στο μεν Γυμνάσιο τους μαθητές, στο δε Λύκειο πρώτα τον όγκο της διδακτέας ύλης κι έπειτα τις πανελλήνιες εξετάσεις και τους μαθητές,
- κατά την αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών εστιάζουν κυρίως στον έλεγχο της κατανόησης και της εκμάθησης του μαθήματος και δευτερευόντως στην ικανότητα για δημιουργική σκέψη ή στην εφαρμογή τρόπων σκέψης.

Ακολούθησαν έρευνες ειδικότερης στόχευσης με έμφαση στα διδακτικά εγχειρίδια ή τις στάσεις και τις αντιλήψεις των μαθητών για το μάθημα της Ιστορίας². Μεταξύ 1996 και 1997 πραγματοποιήθηκαν από τον γράφοντα δύο έρευνες, η πρώτη με υποκείμενα μαθητές Γυμνασίου, Γενικού Λυκείου και ΤΕΛ, και η δεύτερη με φοιτητές των Τμημάτων Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής αφενός και Ιστορίας – Αρχαιολογίας αφετέρου του Α.Π.Θ. (Μαυροσκούφης 1999α). Η δεύτερη από αυτές, που εδώ ενδιαφέρει περισσότερο, είχε ως στόχους την καταγραφή και την αξιολόγηση των σχετιών με το μάθημα της Ιστορίας εμπειριών και απόψεων των φοιτητών και φοιτητριών, θέτοντας ως παράγοντες προς εξέταση τους σκοπούς διδασκαλίας της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το εύρος της διδασκόμενης ύλης, το βαθμό ενδιαφέροντος για το μάθημα και ικανοποίησης από τους εκπαιδευτικούς, τις πηγές, το εύρος και το βάθος των ιστορικών γνώσεών τους, τη γνώση της επιστημονικής ορολογίας, ιστοριογραφικής και παιδαγωγικής, και το βαθμό της ετοιμότητάς τους για διδασκαλία. Βασικές διαπιστώσεις της έρευνας, που πραγματοποιήθηκε σε τέσσερις φάσεις με συνδυασμό μεθόδων (ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις), είναι οι εξής:

- οι φοιτητές εκτιμούν ότι οι σκοποί διδασκαλίας είναι κυρίως εθνοκεντρικοί και φορμαλιστικοί,
- δηλώνουν ότι στο σχολείο διδάχθηκαν ύλη που έφθανε το πολύ έως και το Β' Παγκόσμιο πόλεμο,
- δείχνουν να ενδιαφέρονται αρκετά για το μάθημα της Ιστορίας και να είναι στην πλειοψηφία τους ικανοποιημένοι από τους εκπαιδευτικούς που είχαν ιδίως στο Λύκειο,
- εκτιμούν ότι κατά τα σχολικά χρόνια τους οι κυριότερες πηγές των ιστορικών γνώσεών τους ήταν κατά σειρά το σχολείο, ο Τύπος και τα ΜΜΕ, εξωσχολικά βιβλία και ο κινηματογράφος,
- εκτιμούν ότι έχουν λιγότερες γνώσεις κυρίως στη σύγχρονη ιστορία και ελάχιστα στη βαλκανική, την ευρωπαϊκή και την παγκόσμια,

- παρουσιάζουν υψηλού επιπέδου άγνοια ως προς την επιστημονική ορολογία,
- διακατέχονται από παραδοσιακές αντιλήψεις για την Ιστορία (ανδροκρατία, εθνοκεντρισμός, έμφαση στα πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα, επανάληψη, διδακτισμός, δογματισμός κ.λπ.),
- πιστεύουν σε υψηλό ποσοστό, περίπου οι μισοί, ότι είναι ανέτοιμοι με το πέρας των σπουδών τους να διδάξουν το μάθημα,
- δηλώνουν ότι από τα χρόνια του Γυμνασίου και του Λυκείου οι εμπειρίες τους σε σχέση με τη μεθόδευση και την οργάνωση της διδασκαλίας, καθώς και τη συστηματική αξιοποίηση πηγών και εποπτικών μέσων, είναι από ανύπαρκτες έως εντελώς περιθωριακές.

Τόσο η μεγάλη έρευνα του Π. Ξωχέλλη όσο και επόμενες, καθώς και πολλές άλλες που πραγματοποιήθηκαν στο εξωτερικό, επηρέασαν σημαντικά τη μορφή και το περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών σε ακαδημαϊκό επίπεδο, στο περιορισμένο όμως πλαίσιο του Τμήματος Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας αρχικά και μετέπειτα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Θα πρέπει εδώ να υπογραμμιστεί ότι το γνωστικό αντικείμενο της *Διδακτικής Μεθοδολογίας της Ιστορίας* στις Φιλοσοφικές Σχολές των ελληνικών πανεπιστημίων, καθώς και σε άλλα ομοειδή τμήματα από τα οποία αποφοιτούν εκπαιδευτικοί που διδάσκουν το μάθημα της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι εξαιρετικά υποβαθμισμένο έως εντελώς ανύπαρκτο, όπως φαίνεται από τον ακόλουθο πίνακα, σε αντίθεση με τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης, όπου η κατάσταση είναι σαφώς καλύτερη³:

ΠΑΝ/ΜΙΟ	ΤΜΗΜΑ	ΤΙΤΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό Αθηνών	Φ.Π.Ψ. – Τομέας Παιδαγωγικής	Εδική Διδακτική – Διδακτικές Ασκήσεις Α' & Β'	μάθημα υποχρεωτικό
	Κοινωνιολογίας	Εισαγωγή στις Ιστορικές Σπουδές – Διδακτική Μεθοδολογία της Ιστορίας	
Αριστοτέλειο Θεσσαλονίκης	Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής	Διδακτική Μεθοδολογία του μαθήματος της Ιστορίας στη Δ/θμια Εκπ/ση με εφαρμογές	μάθημα υποχρεωτικό
Ιωαννίνων	Φ.Π.Ψ. – Τομέας Παιδαγωγικής	Πρακτικές Ασκήσεις – Δειγματικές Διδασκαλίες	μάθημα κατεύθυνσης
Δημοκρίτειο Θράκης	Ιστορίας και Εθνολογίας	Διδακτική της Ιστορίας	ελεύθερη επιλογή
Ιόνιο	Ιστορίας	Διδακτική Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας	μάθημα υποχρεωτικό
Κρήτης	Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών	1. Διδακτική Άσκηση φιλολογικών μαθημάτων 2. Ειδική Διδακτική φιλολογικών μαθημάτων με έμφαση στη Διδακτική των Αρχαίων Ελληνικών και της Ιστορίας	μάθημα κατεύθυνσης

	Ιστορίας και Αρχαιολογίας	Παιδαγωγικά ή Παιδαγωγική Άσκηση	ελεύθερη επιλογή
Πελοποννήσου	Ιστορίας – Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών	Ειδική Διδακτική των ιστορικών μαθημάτων	μάθημα επιλογής

Στο παλιό ενιαίο Τμήμα Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Α.Π.Θ., η προσπάθεια για την αναμόρφωση του γνωστικού αντικείμενου της *Διδακτικής Μεθοδολογίας της Ιστορίας* άρχισε από το ακαδημαϊκό έτος 1989 – 1990 και συνδέθηκε στενά με την *Πρακτική Άσκηση* των φοιτητών και των φοιτητριών (Μαυροσκούφης 2004). Από το ακαδημαϊκό έτος 1995 – 1996 το μάθημα στο Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής προσλαμβάνει σταδιακά τα σημερινά χαρακτηριστικά του, ενσωματώνοντας το σύγχρονο προβληματισμό που διέπει το αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο της *Διδακτικής Μεθοδολογίας της Ιστορίας* με βάση τις τρεις βασικές παραμέτρους του: τη *Σχολική Παιδαγωγική*, τη *Γνωστική Ψυχολογία* και φυσικά τις επιστημολογικές προϋποθέσεις της *Ιστοριογραφίας*. Έτσι, σήμερα πλέον οι στόχοι του μαθήματος είναι:

- η συσχέτιση της διδασκαλίας με τα πλέον βασικά επιστημολογικά ζητήματα της ιστοριογραφίας,
- η ενημέρωση των φοιτητών πάνω σε θέματα της Διδακτικής Μεθοδολογίας,
- η συσχέτιση των στρατηγικών της διδασκαλίας με τις επιστημολογικές προϋποθέσεις της διδασκαλίας και της μάθησης, καθώς και με πτυχές της διδακτικής έρευνας,
- η ιστορικοσυγκριτική εξέταση του διδακτικού πλαισίου του μαθήματος της Ιστορίας,
- η απόκτηση από την πλευρά των φοιτητών πρακτικών δεξιοτήτων, όπως είναι ο σχεδιασμός της διδασκαλίας, η επιλογή μορφής και μεθόδου διδασκαλίας, η συσχέτιση των περιεχομένων και των διαδικασιών της διδασκαλίας με τους διδακτικούς στόχους και τα αποτελέσματα μάθησης, η αξιοποίηση πηγών και εποπτικών μέσων, η ορθολογική διαχείριση του διδακτικού χρόνου, οι μορφές και οι τεχνικές αξιολόγησης των μαθητών κ.λπ,
- η ομαλή προσαρμογή στο κλίμα του σχολείου και της σχολικής τάξης,
- η καλλιέργεια κριτικής σκέψης και η ανάπτυξη επαγγελματικής συνείδησης.

Με βάση τους παραπάνω στόχους διαμορφώνονται και οι άξονες των περιεχομένων του μαθήματος, καθώς, εν μέρει, και το οργανωτικό πλαίσιο του, ως εξής:

1. Διάγραμμα περιεχομένων:

- Θεωρία και μεθοδολογία της ιστοριογραφίας: *ιστορία και ιστορικό γεγονός, ιστοριογραφικές σχολές, παραδοσιακή και σύγχρονη ιστοριογραφία, ιστορικοί χρόνοι, ιστορική ερμηνεία και εξήγηση, ιστορία και μνήμη, ιστορία και πολιτική, ιστορία και ιδεολογία, αντικειμενικότητα και σχετικότητα, αξιολογικές κρίσεις, βασικές αρχές της ιστορικής σκέψης, το έργο του ιστορικού.*
- Ιστορικές έννοιες: *διαδικασία εννοιολόγησης και εννοιολογικά σχήματα, άξονες οργάνωσης του ιστορικού λόγου, ιστορικότητα των εννοιών, τυπολογίες και κατηγορίες ιστορικών εννοιών, διδακτική προσέγγιση των ιστορικών εννοιών.*
- Ιστορικές πηγές: *χαρακτήρας και λειτουργίες των ιστορικών πηγών, κατηγορίες και είδη ιστορικών πηγών, κριτική ανάλυση και ερμηνεία των πηγών, σκοποί και τρόποι αξιοποίησης των πηγών στη διδασκαλία της Ιστορίας.*

- Σταθμοί στη Διδακτική Μεθοδολογία της Ιστορίας: από την εθνοποιοιτική και ομογενοποιητική λειτουργία της σχολικής Ιστορίας στις σύγχρονες στρατηγικές διδασκαλίας και μάθησης.
- Μέσα διδασκαλίας στο μάθημα της Ιστορίας: προγράμματα σπουδών, διδακτικά εγχειρίδια, φάκελος εργασίας, βιβλιοθήκες, νέες τεχνολογίες.
- Σύγχρονες στρατηγικές διδασκαλίας στο μάθημα της Ιστορίας: βασικές αρχές της διδασκαλίας, σχεδιασμός και προγραμματισμός της διδασκαλίας, θεωρίες μάθησης και μοντέλα διδασκαλίας, μέθοδοι, μορφές, οργάνωση και τεχνικές της διδασκαλίας, επιλογή και διατύπωση διδακτικών στόχων, επιλογή μέσων και τεχνικών, πορεία και άρθρωση της διδασκαλίας, κριτική σκέψη και ενεργητική διδασκαλία και μάθηση, ανάλυση της διδασκαλίας.
- Αξιολόγηση των μαθητών στο μάθημα της Ιστορίας: αρχές και προϋποθέσεις, είδη, μορφές, τεχνικές και περιεχόμενα της αξιολόγησης, μεθοδολογία εργασιών, ερωτήσεων και ασκήσεων, μεθοδολογία διάρθωσης.

2. Οργανωτικό πλαίσιο:

- Υποχρεωτικός χαρακτήρας μαθήματος για όλους τους φοιτητές του Τμήματος (3 διδακτικές μονάδες σε σύνολο 165).
- Προσφορά του μαθήματος από το 5ο εξάμηνο σπουδών και μετά: *μάθημα επαναλαμβανόμενο και στο χειμερινό και στο εαρινό εξάμηνο.*
- Διάρκεια: 11 – 12 εβδομάδες από 4 ώρες κάθε φορά.
- Προαιρετικές εργασίες.
- Διδακτική άσκηση υποχρεωτική:
  - αξιολόγηση μικροδιδασκαλιών,
  - παρακολούθηση 3 – 4 διδασκαλιών σε σχολική τάξη,
  - σχεδιασμός και πραγματοποίηση 1 διδασκαλίας σε σχολική τάξη υπό την καθοδήγηση του επόπτη (π.χ. αποσπασμένος στο Τμήμα εκπαιδευτικός),
  - σύνταξη πρωτοκόλλου της διδασκαλίας.
- Προαιρετικές ασκήσεις σε Μουσεία, Αρχαία και Νέες Τεχνολογίες.
- Εξετάσεις με «ανοιχτά χαρτιά» και έμφαση στην εφαρμοσμένη γνώση.

Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι η συνολική προσπάθεια κατατείνει στο «έλασσον», καθώς για το «μείζον» απαιτείται μια σειρά προϋποθέσεων, οι οποίες δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από το Τμήμα ή το διδάσκοντα (Μαυροσκούφης 2004). Σοβαρότατα προβλήματα δημιουργούνται από την κατάτμηση των Φιλοσοφικών Σχολών με λογική άσχετη προς τις ανάγκες της σχολικής πραγματικότητας αλλά και από την αδιαφορία του ΥΠ.Ε.Π.Θ., το οποίο δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των καιρών και στα συνεχή από το 1990 υπομνήματα του Τμήματος να προχωρήσει στη θεσμοθέτηση της *Πρακτικής Άσκησης* των φοιτητών. Είναι άλλωστε γνωστή η προχειρότητα με την οποία πριν από μερικά χρόνια θεσπίστηκε το «πιστοποιητικό παιδαγωγικής κατάρτισης και διδακτικής επάρκειας» αλλά και η πρόσφατη αναίρεσή του, επειδή κρίθηκε ότι ήταν αδύνατο να υλοποιηθεί.

Για να καταστεί λοιπόν δυνατή η μετάβαση από το «έλασσον» στο «μείζον» απαιτείται η στενή σύνδεση της τριτοβάθμιας με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθώς και ειλικρινές ενδιαφέρον από την πλευρά της πολιτείας. Προς την κατεύθυνση αυτή είναι απολύτως απαραίτητη η συνέργεια μιας σειράς παραγόντων, από τους οποίους ενδεικτικά σημειώνονται οι ακόλουθοι:

- ένταξη του μαθήματος στα προπτυχιακά και τα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών των Φιλοσοφικών Σχολών,

- διαμόρφωση θεσμικού πλαισίου για την *Πρακτική Άσκηση* των φοιτητών,
- εκπαίδευση μεντόρων – εποπτών για την άσκηση των φοιτητών,
- συγκρότηση μηχανισμού παρακολούθησης και ανατροφοδότησης σε σχέση με την αποτελεσματικότητα της *Πρακτικής Άσκησης*,
- δημιουργία δικτύων προσώπων και ιδρυμάτων, με σκοπό τη διάχυση των σύγχρονων τάσεων της *Διδακτικής Μεθοδολογίας της Ιστορίας* και τη στήριξη καινοτόμων προσπαθειών,
- σύνδεση των οικείων πανεπιστημιακών τμημάτων με τα ΠΕΚ, τους σχολικούς συμβούλους των φιλολόγων και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο,
- αξιοποίηση των πορισμάτων της διδακτικής έρευνας και των σύγχρονων τάσεων της *Διδακτικής Μεθοδολογίας της Ιστορίας*, κατά την επιλογή των υποψήφιων εκπαιδευτικών (εξετάσεις ΑΣΕΠ),
- σχεδιασμός και ενίσχυση ερευνητικών δραστηριοτήτων – αξιοποίηση των πορισμάτων τους για την αναμόρφωση του μαθήματος,
- σύνταξη ευέλικτων σχολικών προγραμμάτων σπουδών και παροχή σχετικής αυτονομίας στα σχολεία, σε συνδυασμό με συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Πολιτεία, επιτελικά όργανα της εκπαίδευσης, ακαδημαϊκή κοινότητα, επιστημονικοί φορείς και φιλόλογοι – ιστορικοί που υπηρετούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση πρέπει επιτέλους να αντιληφθούν ότι η Ιστορία δεν είναι ένα ανοιχτό βιβλίο που προσφέρει έτοιμες απαντήσεις, τις οποίες οφείλουν να κατέχουν όσοι διδάσκουν το μάθημα και να αναπαράγουν οι μαθητές. Αντίθετα, «*όπως τα παιδιά της παλιάς εποχής, μιλάει μόνον όταν της απευθύνεις το λόγο, και, φυσικά, δε μιλάει σε ξένους*» (Cheney 1973). Και, για να συμβεί αυτό, είναι απαραίτητη η συστηματική ενασχόληση των μελλοντικών αλλά και των υπηρετούντων εκπαιδευτικών με τη *Διδακτική Μεθοδολογία της Ιστορίας*.

¹ Με τον όρο αυτό νοείται ένα σύνολο σύνθετων νοητικών και συναισθηματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων, όπως είναι λ.χ.:

η κατανόηση ιστορικών εννοιών στην εξέλιξή τους / η κριτική αξιοποίηση των ιστορικών πηγών / η περιγραφή, η ανάλυση και η σύνθεση / η συσχέτιση των γεγονότων μεταξύ τους (αιτιώδης συνάφεια) / η πολυπλοκότητα και ο πολυπαραγοντισμός των ιστορικών αιτίων / η ταξινόμηση και η ιεράρχηση / η διατύπωση αξιολογικών κρίσεων και γενικεύσεων / η ιστορική ενσυναίσθηση / η διατύπωση ερωτημάτων και υποθέσεων / η επίλυση προβλημάτων / η προέκταση των δεδομένων / η επιχειρηματολογία και η τεκμηρίωση / η σύνθεση και η παρουσίαση ιστορικών εργασιών / η επικοινωνία, ο διάλογος και η συνεργασία / οι βιωματικές προσεγγίσεις / η εργασία πεδίου / η δραστηριοποίηση κινήτρων μάθησης / η μεταγνωστική αξιολόγηση.

² Ενδεικτικά και σε σχέση κυρίως με τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναφέρονται εδώ οι εξής:

Ν. Άγλης (1983), *Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι, στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, Α. Καψάλης – Κ. Μπονίδης – Α. Σιπητάνου [επιμ.], (2000), *Η εικόνα του άλλου/γείτονα στα σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*, Πρακτικά Συνεδρίου (16-18 Οκτωβρίου 1998), Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου του Α.Π.Θ., Αθήνα: Τυπωθήτω – Δαρδανός, Γ. Κόκκινος – Ε. Μπήτρος (2002), «Η παθολογία της ιστορικής σκέψης και κουλτούρας: το παράδειγμα των φοιτητών του Β' έτους/Δ' εξαμήνου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών», στο: Ν. Πολεμικός – Μ. Καΐλα – Φ. Καλαβάσης [επιμ.], *Εκπαιδευτική, οικογενειακή και πολιτική ψυχοπαθολογία. Τόμος Γ', Απογλίσεις στο χώρο της εκπαίδευσης*, Αθήνα: Ατραπός, σσ. 187-219, Γ. Χ. Μαυρογιώργος (1981), *Η εγκυρότητα περιχομένου των γραπτών εξετάσεων στο μάθημα της Ιστορίας*, διδακτορική διατριβή: Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Δ. Κ. Μαυροσκούφης (1999), «Εμπειρική διερεύνηση της γνώσης και της αίσθησης των

φοιτητών για την εθνική Ιστορία: από το θετικισμό στο σουρεαλισμό», στο: *Φιλολόγος* 97, σσ. 305-321, Δ. Κ. Μαυροσκούφης ((1999), «Η εικονογράφηση της Ιστορίας και η διακόσμηση των σχολείων: θεωρητικά προβλήματα και πρακτικά ατοπήματα», στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 105, σσ. 50-59, Δ. Κ. Μαυροσκούφης (2003), «Το μάθημα της Τοπικής Ιστορίας στο Γυμνάσιο: προβλήματα και προοπτικές», στο: *Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 13, σσ. 17-33, Κ. Μπονίδης κ. ά. (2002), «Το μάθημα της Ιστορίας στην Γ' τάξη του Γυμνασίου. Μια έρευνα με στόχο την ποιοτική αναβάθμισή του», στο: *Νέα Παιδεία* 101, σσ. 140-151, Ε. Νάκου (2000), *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, Αθήνα: Μεταίχμιο, Μ. Πάλλα (1989), *Σχολική ιστορία και ιστορική μνήμη στη μέση εκπαίδευση: από τα αναλυτικά προγράμματα και τα εγχειρίδια στην ιστορική συνείδηση των μαθητών*, αδημοσίευτη έρευνα για λογαριασμό του Ιστορικού Αρχαίου Ελληνικής Νεολαίας, Θεσσαλονίκη, Χ. Χαρίτος (1985), «Το βιβλίο της Ιστορίας Γ' Γυμνασίου όπως το βλέπουν οι μαθητές», στο: *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 23, σσ. 19-31,

³ Από τον πίνακα, που συντάχθηκε με βάση τα οικεία Προγράμματα Σπουδών, προκύπτει ότι το γνωστικό αντικείμενο της *Διδακτικής Μεθοδολογίας της Ιστορίας* είναι σχεδόν άγνωστο στα Τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Για τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης βλ. Μαρία Ρεπούση (2001), «Η ιστορική εκπαίδευση των δασκάλων: ζητούμενα και προτάσεις», στο: *Πρακτικά Συνεδρίου, Ο δάσκαλος του 21ου αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*, Αλεξανδρούπολη.

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνόγλωσσα

Κάββουρα, Θ. (2000). Από την επιστημολογία της Ιστορίας στη Διδακτική έρευνα, *Νεώσις* 9, σσ. 169-186.

Κόκκινος, Γ. (1998α). Από την Ιστορία στις ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κόκκινος, Γ. (1998β). Η διδακτική της ιστορίας. Διεπιστημονικό, αλλά και αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο. Η ελληνική απόκλιση, *Μνήμων* 20, σσ. 245-250.

Κόκκινος, Γ. (2001). Η διδακτική προσέγγιση των ιστορικών εννοιών, *Φιλολογική* 77, σσ. 43-52.

Κόκκινος, Γ. (2002). Η ιστορία στο σχολείο: από την ιδεολογική λειτουργία στη δημιουργία ιστορικής σκέψης, *Τα Ιστορικά* 36, σσ. 165-200.

Κόκκινος, Γ. (2003). Επιστήμη, ιδεολογία, ταυτότητα. Το μάθημα της Ιστορίας στον αστερισμό της υπερεθνικότητας και της παγκοσμιοποίησης, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κόκκινος, Γ. – Μπήτρου, Ε. (2002). Η παθολογία της ιστορικής σκέψης και κουλτούρας: το παράδειγμα των φοιτητών του Β' έτους/Δ' εξαμήνου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, στο: Ν. Πολεμικός – Μ. Καΐλα – Φ. Καλαβάσης (επιμ.), *Εκπαιδευτική, οικογενειακή και πολιτική ψυχολογία*, τόμος Γ': Αποκλίσεις στο χώρο της Εκπαίδευσης, Αθήνα: Ατραπός, σσ. 187-219.

Κουργιαντάκης, Χ. Σ. (2001). Αντικειμενικές δυσκολίες στη διδακτική διαδικασία του μαθήματος της Ιστορίας, *Τα Εκπαιδευτικά* 61-62, σσ. 140-146.

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (1997α). Η σχολική Ιστορία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (1975 – 1995). Η μεταπολιτευτική εκδοχή του σσύμφου μύθου, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (1997β). Οι κυρίαρχες ιδεολογικές επιρροές στην ελληνική εκπαίδευση: το παράδειγμα της σχολικής ιστορίας, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 26, σσ. 37-59.

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (1999α). Εμπειρίες και απόψεις μαθητών και φοιτητών σχετικές με το μάθημα της Ιστορίας: θεωρητικά ζητήματα και εμπειρική έρευνα, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (1999β). Εμπειρική διερεύνηση της γνώσης και της αίσθησης των φοιτητών για την εθνική ιστορία: από το θετικισμό στο σουρεαλισμό, *Φιλολόγος* 97, σσ. 305-321.

- Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (2000). Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και σχολική ιστορία: το «αρχαίο μαθηματικό πρόβλημα», στο: *Χρονικά του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 10, σσ. 52-66.
- Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (2002). Στρατηγικές διδασκαλίας στο μάθημα της Ιστορίας: από τον αφηγηματικό μονόλογο στις βιωματικές προσεγγίσεις, *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 123, σσ. 27-33.
- Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (2005). Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας. Ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Μαυροσκούφης, Δ. Κ. (2004). Το 'έλασσον' και το 'μείζον': η συμβολή των Διδακτικών Μεθοδολογιών στην παιδαγωγική κατάρτιση των υποψήφιων φιλολόγων, ανακοίνωση στην Ημερίδα «Η Πρακτική Άσκηση του Τμήματος Φιλοσοφίας – Παιδαγωγικής 2001 – 2004: εκτιμήσεις και προοπτικές» (Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 2004), Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ. – Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, υπό δημοσίευση στο περιοδικό *Φιλολόγος*.
- Νάκου, Ε. (1997). Ιστορική σκέψη και ιστορική εκπαίδευση στα τέλη του 20ού αιώνα, *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 96-97, σσ. 97-105.
- Νάκου, Ε. (2000). Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ξωχέλλης, Π. Δ. (1987). Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Γυμνάσιο και το Λύκειο. Ερευνητική συμβολή στη Διδακτική της Ιστορίας, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Ρεπούση, Μ. (2000). Διδακτική της ιστορίας. Στοχασμοί, διεργασίες και ζητούμενα, 1880 – 1980: η ιστορική γνώση ως ιστορική σκέψη, *Τα Ιστορικά* 33, σσ. 319-378.
- Φιλάρετος, Θ. (1996). Οι ιδέες των μαθητών για την Ιστορία και τον Ιστορικό. Αναζητήσεις γύρω από τη διδακτική της Ιστορίας στην Αγγλία, *Φιλολογική* 57, σσ. 14-17.
- Husbands, Ch. (2004). Τι σημαίνει διδασκαλία της Ιστορίας; Γλώσσα, ιδέες και νοήματα, μτφρ. Α. Λυκούργος, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Iggers, G. (1999). Η Ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα. Από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού, μτφρ. Π. Ματάλας, Αθήνα: Νεφέλη.
- Μονιότ, Η. (2002). Η Διδακτική της Ιστορίας, εισαγωγή Θ. Κάββουρα, μτφρ. Έφη Κάννερ, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Reyrot, J. (2002). Η Διδασκαλία της Ιστορίας στην Ευρώπη, μτφρ. Α. Καζάκος, Αθήνα: Μεταίχμιο.

B. Ξενόγλωσση

- Arthur, J. – Phillips, R. [eds] (2003). *Issues in History Teaching*, 3rd edition, London / New York: Routledge / Falmer.
- Bain, R. B. (2000). Into the Breach. Using Research and Theory to Shape History Instruction, στο: Stearns, P. N. – Seixas, P. – Wineburg, S. (eds), *Knowing, Teaching and Learning History. National and International Perspectives*, New York / London: New York University Press, σσ. 331-352.
- Baker, Carole – Cohn, T. – McLaughlin, M. (2003). Current issues in the training of secondary history teachers. An HMI perspective & Good practice in the schoolbased training teachers, στο: Arthur, J. – Phillips, R. (eds), *ό.π.*, σσ. 191-210.
- Bender, Th. [ed] (2004). *The Education of Historians for the Twenty-First Century*, Illinois: University of Illinois Press.
- Carretero, M. et al. (1994). Historical Knowledge: Cognitive and Instructional Implications, στο Carretero, M. – Voss J. F. [eds], *Cognitive and Instructional Processes in History and the Social Sciences*, Hillsdale / New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, σσ. 357-376.
- Cheney, C. R. (1973). *Medieval Texts and Studies*, Oxford: Oxford University Press.

- Claxton, G. (1993). Minitheories: A Preliminary Model for Learning Science, στο: Black, P. J. – Lucas, A. M. (eds), *Children's Informal Ideas in Science*, London: Routledge, σσ. 45-61.
- Cooper, Hillary (1995). *History in the Early Years*, London: Routledge.
- Dickinson, A. – Gordon, P. – Lee, P. – Slater, J. [eds] (1995). *International Yearbook of History Education*, London: Institute of Education – University of London / The Woburn Press.
- Fisher, A. (2001). *Critical Thinking: An Introduction*, New York: Cambridge University Press.
- Freudo, H. [ed] (1999). Towards a pluralist and tolerant approach to teaching history: a range of sources and new didactics, Symposium (Brussels, 10-12 Dec. 1998), General Report, Strasbourg: Council for Cultural Cooperation, Council of Europe Publishing.
- Gibb, D. (2002). Teaching Thinking, *The History Teacher* 35/2, σσ. 175-200.
- Haydn, T. – Arthur, J. – Hunt, M. [eds] (1997). *Learning to Teach History in the Secondary School. A Companion to School Experience*, London / New York: Routledge.
- Holt, T. (1990). *Thinking Historically. Narrative, Imagination, and Understanding*, New York: College Entrance Examination Board.
- Hunt, M. (2003). Teaching historical significance, στο: Arthur, J. – Phillips, R. (eds), *ό.π.*, σσ. 39-53.
- Husbands, C. – Pendry, Anna (2003). Thinking and feeling. Pupils preconceptions about the past and historical understanding, στο: Arthur, J. – Phillips, R. (eds), *ό.π.*, σσ. 125-134.
- Grech, L. (ανάκτηση 1999). The Misuses of History, στο: *Articles*, www.mitya.bos.ru/Euroclio/world/index.html.
- Grech, L. (ανάκτηση 2000). History Education: Values, Process, Objectives and Experiences, στο: *Articles*, *ό.π.*
- Lee, P. – Ashby, R. (2000). Progression in Historical Understanding among Students, στο: Stearns, P. N. – Seixas, P. – Wineburg, S. (eds), *ό.π.*, σσ. 199-222.
- Lee, P. – Ashby, R. – Dickinson, A. K. (1996). Progression in Children's Ideas about History, στο: Hughes, M. (ed), *Progression in Learning*, Clevedon: BERA Dialogues no 11, σσ. 50-81.
- Lorentzen, S. (ανάκτηση 1999). History teacher training – demands for a new teacher in a new century, Norway: University of Trondheim / Council of Europe, www.coe.int.
- Lowenthal, D. (2000). Dilemmas and Delights of Learning History, στο: Stearns, P. N. – Seixas, P. – Wineburg, S. (eds), *ό.π.*, σσ. 63-82.
- Phillips, R. (2003). Government Policies, the State and the Teaching History, στο: J. Arthur – R. Phillips [eds], *ό.π.*, σσ. 10-23.
- Ravitch, Diane (2000). The Educational Backgrounds of History Teachers, στο: Stearns, P. N. – Seixas, P. – Wineburg, S. (eds), *ό.π.*, σσ. 143-155.
- Shemilt, D. (1987). Adolescents Ideas about Evidence and Methodology in History, στο: Portal, C. (ed), *The History Curriculum for Teachers*, London / New York: The Falmer Press.
- Slater, J. (1989). *The Politics of History Teaching. A Humanity Dehumanized?*, London: University of London – Institute of Education.
- Slater, J. (1995). *Teaching History in the New Europe*, London: Cassel / Council of Europe.
- Stradling, R. (2001). *Teaching 20th Century European History*, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- van der Leeuw-Roord, J. (1997-98). The initial and in-service training of history teachers in European counties: A discussion paper, *Euroclio Bulletin* 9.
- van der Leeuw-Roord, J. (2001). *Investigating the Past – Integrating a Wide Range of Resources into History Teaching*, Strasbourg: Council of Europe Publications.

- van der Leeuw-Roord, J. [ed] (1998). The State of History Education in Europe. Challenges and Implications of the Youth and History Survey, Hamburg: New Euroclio / Koerber Stiftung Publications.
- von Borries, B. (2000). Methods and Aims of Teaching History in Europe. A Report on Youth and History, στο: Stearns, P. N. – Seixas, P. – Wineburg, S. (eds), *ό.π.*, σσ. 246-261.
- von Borries, B. (1994). (Re-)Constructing History and Moral Judgment: On Relationships between Interpretations of the Past and Perceptions of the Present, στο: Carretero, M. –Voss, J. F. (eds), *Cognitive and Instructional Processes in History and the Social Sciences*, *ό.π.*
- Wineburg, S. (2004). Crazy for History, *The Journal of American History* 90/4, σσ. 1401-1413.
- Wineburg, S. (2001). Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Charting the Future of Teaching the Past, Philadelphia: Temple University Press.
- Yarema, A. E. (2002). A Decade of Debate: Improving Content and Internet in History Education, *The History Teacher* 35/3, σσ. 369-397.